

ROSA TAIKON

I ROSA TAIKONS ARBETSNUM faller ljuset mjukt över furumöbler och heltäckningsmattor. Redskapen på arbetsbordet står prydligt uppradade. På anslagstavlan sitter urklipp från de sextio år som Rosa har varit aktiv som silversmed, aktivist och skapade människa. Kaffet kallnar på bordet. Rosa sitter i en av fåtöljerna och berättar. Hon tar sig över hjärtat.

– Du får förlåta mig. Jag blir så upprörd. Hjärtat klappar när jag talar om det här. För det är inget som jag har läst mig till, jag har upplevt det. Jag är uppvuxen i ett tältläger. Förföljelserna av och fördomarna mot romerna har pågått i århundraden. De kommer alltid att pågå, säger hon.

Vi är i Flor, en liten by med tre hus, som ligger i Ytterhogdal, nära Sveg i Härjedalen. Här bor Rosa Taikon sedan 1973. Att åka hit är som att sväljas av skogen. Mil efter mil av snötyngda tallar längs med vägarna, som det ofta bara är vi och plogbilen på.

Rosa har långt till Stockholm, där hon, hennes syster KATARINA TAIKON och andra aktivister demonstrerade, gjorde politiska aktioner och talade direkt till politikerna för romernas rättigheter under 1960-talet. Men hon är inte avlägsen från den politiska debatten, utan en aktiv del av den. Telefonen ringer hela tiden. Hon arbetar på sin självbiografi och sitt stora mediearkiv med artiklar om övergrepp och rasism mot romer. Hon skriver debattartiklar, har en stor korrespondens, och försöker svara på alla brev som hon får. Ett av de senare är en inbjudan från integrationsminister ERIK ULLENHAG till lanseringen av regeringens vitbok, som handlar om de övergrepp och kränkningar som svenska romer har utsatts för under 1900-talet. Rosa har varit till hjälp under utredningen och bistått med sina erfarenheter.

Men kränkningarna slutar inte bara för att man tar fram en vitbok. Vi återkommer flera gånger till Skånepolisens register över romer, som avslöjades förra året, där till och med barn var registrerade.

– Vad har tvååringar i ett brottsregister att göra? Tala om fördomar och rasism. Romerna är inga änglar, de är som alla andra. Det finns ärliga romer och det finns oärliga. Det finns till och med kriminella romer. Men då ska det beivras på den som har gjort brottet. Inte som man gör idag, registrerar 400 romer som inte har tagit en knappnål ens en gång, säger Rosa Taikon.

Rosa blev förvånad när registret avslöjades, även om det under vårt samtal märks att hennes tilltro till den svenska staten och polisen inte är särskilt stor. Romerna har varit registrerade sedan 1940-talet, påpekar hon, och syftar på »Zigenarinventeringen« som genomfördes 1943.

– Vi bodde i läger då och det registrerades i vilken by och på vems mark vi bodde, hur många vi var och vad vi hette. Om vi var helzigenare eller halvzigenare. Som om man skulle vara en halv människa för att ens mamma var svensk och ens pappa rom. Hitler hade intagit Norge och Danmark och man väntade sig att de skulle inta Sverige också. Hade det skett hade jag inte suttit här i dag, säger Rosa Taikon.

I januari fick Rosa 2013 års Olof Palmepris för sin kamp för mänskliga rättigheter. Hon ser det som ett erkännande för hennes och Katarina Taikons livslånga politiska aktivism. Systemets gärning för Sverige och de svenska romerna belyses i LAWEN MOHTADIS uppmärksammade biografi *Den dag jag blir fri* (2012). Där beskrivs Katarina som en medborgarrättskämp, besläktad med MARTIN LUTHER KING, som hon också träffade vid ett stockholmsbesök. En dokumentär baserad på boken är under produktion och kommer troligen nästa år. Katarina är mest känd för Katitziböckerna, som är baserade på hennes egen barndom. Men hon skrev också sociala böcker, den första var *Zigenerska*, som kom 1963 och beskrev romernas svåra situation. När hon och Rosa började arbeta för romers rättigheter, bodde i princip alla svenska romer i lägergetton.

– Det tog oss fyra år att tömma lägren. Vi bodde nästan

på riksdagshuset, och kom med papper med vädjan och krav som vi uppvaktade OLOF PALME och TAGE ERLANDER med, säger Rosa Taikon.

De lyckades, regeringen gav till slut vika för kraven. De svenska romerna fick flytta in i lägenheter, barnen fick gå i skola. Och de vuxna romerna, som hade förvägrats skolgång och varav vissa var analfabeter, fick rätt till vuxenutbildning. Otroliga framgångar, men ingenting kommer gratis. Man får jobba, betonar Rosa.

– Katarina jobbade socialt i tjuugo år, tills hennes hjärta stoppades. Sedan låg hon i koma i 14 år. Hon offrade livet för det här, kan man säga.

Under 1960-talet mottog Katarina mycket hot. Många kom när de under en period bodde i ett hus tillsammans på Tyresö.

– Hon fick fruktansvärda brev.

»Jävla zigenarkärring, ta dina zigenare och dra härifrån«, kunde det stå. Vid ett tillfälle fick hon ett paket med människobajs i. Barnen var små, så hon var livrädd och kunde inte sova om nätterna. Men man får inte ge upp. Är det något som man kan göra eller säga för att förbättra, så ska man göra det, säger Rosa Taikon.

Själv håller hon föredrag på skolor, föreningar, bibliotek och universitet. Det kommer busslaster med folk till Ytterhogdal för att höra om det arbete som Katarina utförde.

– Jag tar emot Olof Palme-priset i Katarinas namn lika mycket som mitt eget. Det var hon som öppnade dörrarna in till samhället för de svenska romerna. Jag stod bakom ryggen på henne och knuffade på. Nu har jag jobbat socialt i 60 år, säger Rosa Taikon.

Samtidigt är det oväsentligt att just hon har fått det.

– Det väsentliga är att det är en rom som har fått priset. Det har inte hänt i romernas 500 år långa historia i Sverige. Det faller tillbaka även på den övriga romska gruppen.

Rosas engagemang gäller inte

bara de svenska romerna. Hon nämner situationen i Ungern, där Jobbik-rörelsen tillåts terrorisera och döda romer. Hon återkommer till hur romerna i Rumänien och Bulgarien har det, som gör att vissa av dem kommer till Sverige.

– I *Agenda* sa statsvetaren BO ROTHSTEIN att Sverige borde instifta en lag som förbjuder rumänska romer att tiggas i Sverige. Han vill mena, som jag förstår det, att rumänska regeringen skulle tvingas att ta hand om dem om vi stiftar sådana lagar i Sverige. Men han vet likaväl som jag att rumänska regeringen inte gör någonting för romerna. Trots att EU skickar pengar till dem just för det ändamålet. De pengarna hamnar i korrumperade politikernas fickor och når aldrig romerna, säger Rosa Taikon.

Den svenska självbilden som ett humanistiskt och antirasistiskt land ger hon inte mycket för.

– Allt jag berättar för dig nu visar hur rasistiskt det här landet är. Har du någonsin hört vår utrikesminister CARL BILDT säga något om romernas situation i Öststaterna och att mänskliga rättigheter borde gälla även dem, när han träffar utrikesministrar från de länderna? Har FREDRIK REINFELDT någonsin uttalat sig om polisens registrering av romer? Hur ska jag då kunna säga att det här landet är utan fördomar. De har funnits sedan 1500-talet och kommer från högsta ort, från stat, kommun och landsting, säger Rosa Taikon.

– Och nu sitter det Sverigedemokrater i knäet på statsministern. De är det tredje största partiet i Sverige. Det är skrämmande för oss romer. Det är som att vara tillbaka på 1940-talet, fortsätter hon.

Hon ser kopplingen mellan nazisterna då och Sverigedemokraterna i dag. De har bara bytt namn på vägen.

– Det här gäller inte mig, jag vet inte hur länge jag får vara kvar. Det gäller våra barn och barnbarn. Det gäller de invandrare som också dras över en kam och som Sverigedemokraterna inte vill ha kvar. Det kan jag säga, att det här

landet skulle inte existera utan invandrare. Det är inga blåögda som sopar tunnelbanan. De får ta skitjobben, som det kallas, som svenskarna inte vill göra, säger Rosa Taikon.

Samtidigt, menar Rosa, utan vänliga människor utan fördomar och rasism, så hade romerna inte överlevt. Hon är optimist, eftersom hon vet att det finns människor som är humanister och mänskliga. Hon nämner PER ANDERS FOGELSTRÖM, PER OSCARSSON och skapande människor i allmänhet. Skådespelare, poeter, konstnärer och artister har mindre fördomar, menar hon.

EN TRAGISK HÄNDELSE som skulle komma att påverka Rosas engagemang var när hennes bror Paul Taikon blev mördad av en rasist i början på 1960-talet. Rosa anmälde och försökte få polisen att utreda, men de gjorde inga ansatser till det, eftersom det var en rom som blev mördad, menar Rosa. Den händelsen kom också att påverka hennes konstnärliga liv.

– Min far JOHAN TAIKON var den sista romske silversmeden i Sverige. När han gick bort var det meningen att Paul skulle ta över traditionen. Det var bara män som höll på med det hantverket. Men när Paul blev mördad tänkte jag, herregud, vem ska nu ta hand om den här lilla skärvan som finns kvar av zigeniskt silversmide? säger Rosa Taikon.

Det blev hon som tog på sig det. Teknikerna som Rosa har tagit fasta på är framför allt arbete med filigran och granalier, som är små, små silverkulor, som löds för hand och bildar mönster. Det är tusenåriga tekniker, och emanerar från de gamla etruskerna, egyptierna och fenicierna, samt från Indien och Punjab-området som romerna en gång utvandrade ifrån.

– Det som pappa hade hållit levande kunde bara inte få försvinna. Jag hittade en kurs på Stockholm universitet där man kunde lära sig silversmide. Så jag sökte, kom in och tillverkade ett par

manschettknappar och ett halsband, säger Rosa Taikon.

När kursen var klar gick Rosa in till kursledaren och frågade om han trodde att det kunde vara möjligt för henne att komma in på Konstfack.

– Jag hade ju hört talas om det och det framstod som himmelen för mig. Men han var ärlig och svarade att nej, Rosa, det tror jag inte. Först ska man ha gått grundskola, sen gymnasiet och tagit studenten, och förberedande kurser. Jag gick hem och grät. Sen blev jag förbannad. Inte skulle väl han få tala om för mig vad jag skulle göra.

Hon gick direkt till Konstfacks rektor och visade upp vad hon hade gjort på kursen.

– Jag sa: »Jag är 35 år, zigenerska

och har ingen annan skolgång än två år på Birkagårdens folkhögskola. Men jag har gjort de här.« Han sa: »Det här är väl bra.« Jag tror inte han förstod sig på silversmide. Jag brukar visa upp de där sakerna som skräckexempel i dag. Eller så såg han på mig att jag skulle klara av det, berättar hon.

Rosa antogs till Konstfack och gick där under fem år. Där arbetade hon hårt för att kunna förvalta och utveckla det romska hantverket. Rosa hann aldrig lära sig det direkt av sin pappa medan han levde. Men hon hade bilder på hans smycken.

– Jag bodde nästan på Konstfack. Jag kom dit klockan åtta på morgonen och gick hem vid tio på kvällen. På kvällen kom vaktmästaren, skramlade med

nycklarna och sa: »Ska ni inte gå hem nu, så jag kan låsa.« säger hon.

Det första smycket hon gjorde på Konstfack var i sin pappas stil, med snirkligt granalie-arbete. Hon gjorde det till Katarina, och har fortfarande bilder uppsatta på väggen av henne när hon bär det. Redan där finns den hos Rosa återkommande yxformen, som är inspirerad av en silverstav som hennes farfar hade.

Efter att Rosa gick ut Konstfack fick hon chansen att ställa ut sina smycken på Nationalmuseum 1969. Det var hennes första stora separatutställning.

– Ja, då var det kaos däruppe, kan du tro. Intendenterna höll på att få spader och sa: »Vi kan ju inte ställa ut bara en smed, vad ska alla andra smeder säga då?«

Men chefen på Nationalmuseum var intresserad av mina smycken och svarade: »Men herregud, zigenarna har varit i Sverige i 500 år, är det inte dags att vi får se något som en zigenisk hantverkare har gjort?«

Utställningen var unik och blev mycket omskriven i tidningarna. För Rosa var det inkörsporten till ett liv som silversmed. Nu finns det få museer där hon inte har haft en utställning under åren. Hennes smycken ställdes till exempel ut i en stor separatutställning på Nordiska museet i Stockholm 2011. På invigningen talade kulturminister LENA ADELSON LILJEROTH. Och Rosa förstås, som står där mitt framför den monumentala Gustav Vasa-statyn. Sveriges landsfader, av en händelse också den kung som initierade trakasserierna av romer i Sverige.

– Det kändes förskräckligt. Jag ska stå och prata och bakom mig sitter den där jäkla gubben som tog knäcken på romerna. På 1500-talet hade du kunnat skjuta mig och fått betalt för det. Det fanns en lag på det, säger Rosa Taikon, men tillägger också att utställningen var fantastisk.

ROSA BÖRjade ARBETA redan som liten. Hon fick ta hand om de yngre syskonen och hjälpa till med försörjningen. Hon lärde sig spela trummor som tioåring, spelade med i familjens band och betalade nöjesskatt. Flera av hennes kusiner försörjde sig som sångare, dansare och musiker. Rosas pappa drev under en period ett tivoli med 60 anställda, mestadels svenska unga män som ville undgå militärtjänsten och därför gömde sig bland romerna. Han var tusenkonstnär, förtennare, kopparslagare, guld- och silversmed. Andra släktingar drev också tivoli eller var hantverkare.

Rosa reciterar en beskrivning av romer från ett gammalt uppslagsverk. Hon gör det ur minnet. Hon har gjort det förr. Van vid att ständigt förklara, understryka och upprepa hur illa det har varit. Hur illa det fortfarande är.

»ÄR MAN EN SKAPANDE MÄNNISKA VILL MAN SKAPA TILLS DE BÄR UT EN«

– »Zigenare äro ett mörkt folk med svarta stirrande ögon, obenägna till hårt arbete. Deras främsta inkomstkälla är baserad på stöld, tiggeri och spådom.« Så skrev man om romerna. Varför, har jag ofta frågat mig, finns det inga seriösa forskare som talar om vad romernas kultur består av? Vad de har levt av. De har varit mattvävare, vagnmakare, förtennare, musiker, tivoliägare och massa andra saker.

Istället har det funnits »zigenar-förståsigpåare« som Rosa kallar dem, oseriösa forskare som gjorde sig en karriär på romerna, och vars fördomar hamnade i uppslagsverken.

– Min pappa, mina farbröder och kusiner levde alla på sin kunskap och konstnärlighet. Så skriver man att de ägnar sig åt stöld, tiggeri och spådom. Förstår du hur det känns? Hur skulle det kännas om din mamma och pappa blev anklagade för det?

Hon påpekar hur romernas skicklighet sågs som ett hot av andra hantverkare.

– Romerna var kunniga och upplevdes som en konkurrens. Så vi fick bara stanna tre veckor på varje plats. Förutom när vi drev tivoli för då fick kommunen in nöjesskatt, säger Rosa Taikon.

Själv beskriver hon sig som smed och socialarbetare. Helst inte konstnär, det är ett för stort ord. Men hon har alltid varit en skapande människa.

– Jag har en kreativ ådra som har gått i arv från min far och mina förfäder. Men jag har inte bara jobbat med hantverk, utan också varit piga, skurat golv hos folk, arbetat som servitris på Bäckahästen och Brända tomten och stått i affär. Jag har dansat, spelat och varit med i filmer, berättar Rosa Taikon.

ROSA LÄGGER PÅ ETT till vedträ i braskaminen. Hon blir trött av att prata. Blir arg när hon talar om förtrycket av romer. Ledsen när samtalet kommer in på anhöriga som hon har förlorat i förtid. Varje situation som hon beskriver befinner hon sig i, även om vissa av dem

hände för länge sedan. Rosa fyller 87 i sommar. Hon visar oss sina smycken. Otroligt välgjorda arbeten som glimmar i ljuset från de stora fönstren. Jag får testa och känner tyngden mot bröstet. Hon gör vanligtvis enstycksarbeten, som kan ta upp till två månader att tillverka. Varje granaliekula, som kan vara så liten att två får plats på ett knappnålshuvud, ska lödas var för sig.

– Jag har inte valt det lättaste att jobba med. Jag har slitit, men är glad att jag överlever på det. Jag har hållit i hammaren i sextio år. Men nu är jag lite bekymrad, kommer jag att kunna fortsätta med den här onda armen? Mina händer är svullna för att jag har artros. Det gör lite ont i själen, för är man en skapande människa vill man skapa tills de bär ut en, säger Rosa Taikon.

Rosa kan inte ha smycken hemma längre, utan har dem egentligen i ett bankfack i Sveg. Så får hon åka och hämta dem när hon ska ha besök. Hon oroar sig för inbrott.

– Jag har en fantasi som sträcker sig åt alla håll och kanter. Den gör också att

jag blir orolig och rädd. Fantasi handlar inte bara om det jag gör vid arbetsbordet, som skapande människa tar man med sig jobbet till sängen. Det är det värsta. Gjorde jag rätt? Borde jag ha gjort på ett annat sätt? Kraven på mig själv är oerhörda. Men det är en styrka också, säger Rosa Taikon.

Strängheten kommer från hennes far, som alltid var noggrann med städningen, och satt uppe och arbetade med guld- och silverarbeten på nätterna.

– Pappa lärde mig att ordning och reda sitter i ryggraden. Han var sträng när han skulle lära en, men krediterade en också. När jag sopade golvet i tältet fick jag höra »Där borta är det skräpigt, det har du hoppat över.« Eller när jag lärde mig spela trummor »Nej, nej, Rosa, så gör man inte. Ta inte i så hårt, lyssna på takten«. Men jag skulle aldrig byta ut min fars universitet mot någon akademisk examen, varken i Lund eller Uppsala, säger Rosa Taikon.

Hon hoppas att hon kan få fortsätta att utvecklas som silversmed.

– Den som säger att den är en

fullbordad konstnär är ute på hal is. Man kan aldrig kunna allting. Så länge man lever och andas så lär man sig, säger hon.

Rosa pekar på skrivbordet och berättar att hon har en ring som har legat där i trettio år. När folk får se den säger de: »Men den är väl bra?« Men för Rosa räcker den inte. Så den får ligga i lådan. Och ju äldre hon blir, desto högre blir de egna kraven.

– Ju mer man vet, desto värre blir det. Det finns ingenting som heter »det får duga« hos mig. Det måste vara bra. Om ni bara visste hur sträng jag är mot mig själv. Att vara perfektionist är inget att skryta om, det är jobbigt, säger Rosa.

Det börjar bli sent och vi packar ihop. Det har snöat ännu mer. På vägen ut får vi sopa Rosas blå trapp ren från snö. Det får alla som besöker henne göra. Och det är många som besöker henne. Fler lär det bli när hennes 900 sidor långa biografi kommer ut. Vänta bara!

TEXT: SANNA SAMUELSSON

FOTO: EMILIA BERGMARK-JIMÉNEZ